

Atila Candır ile İlhan Tekeli Üzerine: “İlhan’dan aldığım her görüş, sonunda bir uygulama malzemesi haline gelmiştir.”

İlhan Tekeli hocayla tanışıklığımızdan başlayarak sormak isteriz, yollarınız nasıl kesişti, birleşti ve devam etti anlatabilir misiniz?

Atila Candır: İlhan Tekeli ile ben aynı kentin çocuklarıyız. Aynı yıllarda dünyaya gelmişiz ama İlhan Tekeli ile yakınlığım [İstanbul] Teknik Üniversite'den mezuniyetimizden sonra oldu. İkimizin de üniversite eğitimimizi bitirdiğimiz yıllardı. Ankara'ya geldik. O, İmar İskân Bakanlığı'nda çalışmaya başladı. Önce askerliğini yaptı. 1962'nin sonuna doğru bir ortak bekar evde buluştuk. Bir üçüncü arkadaşımız daha vardı, o da İzmirli. Biz orada çok keyifli bekarlık yıllarımızı paylaştık. İlhan o sırada İmar İskân Bakanlığı'nda Zonguldak projesinin başındaydı. Zonguldak bölge planını yapıyordu. Ben de Devlet Planlama Teşkilatı'nda araştırma uzmanıydım. Sabahları o İmar İskân Bakanlığı'na, ben Devlet Planlama Teşkilatı'na gidiyorduk. Akşamları buluşuyorduk, tabi bekar evimizde. Bu bekar evinin anıları anlatılmakla bitmez. İlhan sürekli çalışan, üreten bir insan, ben çalışmaya çalışan birisi, üçüncü arkadaşımız da çalışmasını sürekli erteleyen birisiydi. Sıkıldığımız zamanlarda biz tatlı tatlı şakalaşırdık, o çalışmakta zorluk çeken arkadaşımız bir çay yapın da içelim önerisinde bulunur, biz de sen yap dindik. Olur mu olmaz mı tartışmasından sonra karar verirdik. Üç el blum oynardık, kim kaybederse o yapardı çayı. Her seferinde üçüncü arkadaşımız kaybederdi. İlhan'la böyle bir dayanışma içine girerdik. O yıllar çok güzel yıllardı.

İlhan Amerika'ya gitti. Ben evlenme kararını verdim. İlhan'ın en büyük avantajı o kararı vermemiş olmasıdır. Bu durumun verimliliği, bütün unsurlarıyla bugüne kadar taşınmıştır. Onun bekar olması bizim birlikteliğimizi hiç aksatmadı. Devamında ortak arkadaşlarımızla bir küçük sosyal konut yapmaya giriştik. O sıralarda, sosyal sigortalar kredisi 63,5 metrekairelik evlere veriliyordu. Biz de o sınırlamaya uygun bir proje yaptık. Projemizde,

İlhan inşaat mühendisi, ben makine mühendisi, elektrik mühendisimiz vardı, mimarımız vardı. Bütün projeleri kendimiz yaptık ve o evleri düşe kalka bitirdik. Çok küçük bir yer ve orada uzun yıllar birlikte kaldık. 16 daireli 1 blok düşünün. Bunun 15'i o yıllarda evlendi, çocuk sahibi olmaya başladı. Bekar kalan yine İlhan'dı. İlhan'ın evi hepimizin kaçarak toplandığı bir yerdi. Çocukların hepsi daha boyları, kapının ziline zor yetiştiği yıllarda, İlhan'ın kapısını çalarlar, açtıktan sonra bacakları arasından veya yandan geçerek buzdolabından kolalarını alırlar ve bahçeye inip oynamaya devam ederlerdi. Böyle keyifli yıllardı. Uzun yıllar sürdü. Bu birliktelik hiç bozulmadı, yavaş yavaş o küçücük evler, çoğalan çocuklar büyüdükçe sığlamaz hale geldi. Evden ayrılmalar oldu. O sırada Yiğit Gülöksüz'ün projelerini yaptığı, şimdiki oturduğu On Bir Evler'in projesi yapıldı. Ben ona katılamadım. Ama o projenin yapılması, temellerinin atılması, inşaatın yapılması sırasında da birlikteliğimizi hep sürdürdük. Yıllar böyle geçti. İlhan Amerika'ya gitti, geldi, mastırını yaptı. Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ne geçti. Yine o sıralarda kendimize birer yazlık yapma projesine giriştik ve o yazlıkta da yaklaşık 35 yıldır, yazlarımızı beraber değerlendiriyoruz. Tabii İlhan'ın çok disiplinli ve engin bilgisini paylaşmaya devam ettik. Rahmetli Nusret Hızır, o sırada bulunduğu üniversiteden ikinci defa emekli olmuştu. İlhan'ın ilk yaptığı şey, hadi gidelim, Nusret Hocaya bize ders vermesini rica edelim demek oldu. Önce ikimiz, sonra bir üçüncü arkadaşımızı da aramıza aldık ve Nusret Hocayı evinde ziyarete gittik. Çok güzel bir anıdır bu. Nusret Hoca bizi görünce gözleri parladı, Ayşe Abla'nın eşiydi. Ayşe Abla, Ankara'nın da en ünlü ilköğretim kurumlarının sahibiydi. Dedik ki, hoca sen bize ders ver. Bunu esasında İlhan söylüyor, ben anlamıyorum o işlerden. Peki dedi, haftada bir bize ders vermeye başladı. Matematik işaretleri ile integrallerle vesaire anlatılan derslere. Önce üç kişiyle başladık, dört kişi olduk, 10 kişi olduk, 15 kişi olduk. İlköğretim sıralarında oturarak Nusret Hoca'yı dinledik. Nusret hoca bir hafta ders hazırlar ve son derece güzel bir fiziki görünüşle, yani Einstein vari saçları falan olan birisi. Konuşması müthiş düzgün, birçok dili yetkinlikle bilen birisi. Filozof olmanın koşullarından biri buymuş, sonradan öğrendim. Felsefe yapacak olan birisinin bir defa para ihtiyacı olmamalıdır diyorlar, ikincisi çok iyi derecede çok dil bilmesi gerekir. Özetle birçok arkadaşımızla birlikte Salı dersleri denilen ve Türkiye'nin felsefe tarihine geçen, ünlü Salı dersleri programı başlatıldı. Yaz ayları ara verilerek her hafta salı günü o dersler yapılır hale geldi. Bir şey itiraf etmek durumundayım, Nusret hocanın anlattığı harikulade dersleri ben anlamazdım. Başka arkadaşlar da kolay kolay anlamazlardı. Sanırım bir tek bütün ayrıntılarını anlayan, içselleştiren ve yaşamında onu değerlendiren

İlhan Tekeli'ydi. Ben not tutardım, sonra ona sorardım, bu ne demektir diye. Böyle geçti günler. İlhan'ın ve benim, Nusret Hocayla bağlılığımız vefatına kadar sürdü. İlhan'la olan birlikteliğimizin en anlamlı anlarından biri de budur diyebilirim. Esasında İlhan'ın hem konuşmalara katılan hem de yazan harikulade bir zekâ ve beceri yeteneği vardır. Bir küçük anımız da; bekar yıllarımızda söylediğim üç arkadaş Bahçelievler'de kalıyoruz. O sırada sıkıyönetim var. Bizim evimizin özelliği şuydu, kapısının kilidi bozuktu, gelen şöyle kapıyı ittiği zaman içeri girer. Kim olduğunu sormayız. Oturur, varsa mutfakta bir şeyler yer, ihtiyacını karşılar sonra, istediği zaman çekip giderdi. Ben, herhalde Alphan'ın arkadaşı Erol derdim. İlhan, Atilla'nın arkadaşıdır derdi. Ama adını sormazdık gelen kimselere. O sırada bir gün kapı bu şekilde arkasından itilerek açıldı. Gece yarısına yakın bir zamanda. Ankara tiyatrosu sanatçıları, gösterileri bittikten sonra bize geldiler. Yerlere serildiler, salonda oturuyoruz. Köşede bir divanımız vardı, İlhan orada uzanarak hem okur hem de yazardı. Ben yanda zar zor kendimi zorlayarak bir masada ertesi gün için not hazırlıyorum. Alphan da gelen misafirleri karşıladı. Böyle bir iş bölümümüz de olurdu. Yeterince çakırkeyif olan tiyatrocularımız İlhan'ı çalışma ortamı havasından ayırmak için laf atmaya başladılar. İlhan, onlara hem cevap verip hem de yazmaya devam etti. Tiyatrocu dostların çakırkeyif halleri bir tepkiye dönüştü, dediler ki biz bu evde bizi dinleyecek adam bulamadık. İlhan'dan söz ediyorlar, onun için bu evi terk ediyoruz. Sıkı yönetime rağmen evi terk ettiler. Böyle bir güzel anıdır bu. İlhan çok hızlı okur. Bir defasında İlhan'la Urfa'ya gideceğiz. Urfa'nın geleceği ve demokrasi üzerine İlhan konferans verecek, uçağa binerken de yanına bir kitap almış. Bu kitabı uçaktan ininceye kadar bitirmiş oldu. Bu başka bir kapasite. Okuduğunu özüne inerek, anlayan, İlhan'dan anlatılacak çok şey var. Yazlıkta da aynı şeyi yaparız. Yazdığı yazıların birçoklarını belli kişilerle paylaşıyor, paylaşmayı son derece seven bir insandır. Hiçbir koşul olmadan bilgilerini, birikimini coşkuyla paylaşacak birisini bulduğu zaman onunla paylaşmakta son derece cömerttir. Tabi İlhan'ın bu vasfı onu çok aranan bir insan haline getiriyor. İlhan belki daha önce arkadaşlar da dile getirdiler, mesela tarihçidir. Türkiye'nin bana kalırsa tarihçi olarak bilinen pek çok kimsesinin de saygı duyduğu bir insandır. Tarih Vakfı'nın yönetim kurulu başkanlığını uzun zaman yaptı. Ben de Tarih Vakfı'nın müteveli heyetinden, kurucularındanım. İlhan'ın tarihçiliği yanında benim tarih bilgim çok zayıf kalır. Planlamada çalıştığım yıllarda, doğu ve güneydoğuda birtakım araştırmalar yaptık. Yerele inerek sahada çalışmalar yaptık. Bu çalışmalarda da bizim akıl hocamız danışmanımız yine İlhan Tekeli'ydi. Amerika'ya gidip gelmişti, yeni birtakım yöntemler geliştiriyor-

du. Bu yöntemleri de bizimle paylaşıyordu. Biz onu sahada uygulamaya çalışıyorduk. İlhan'ın da hem bilim hem de teknik dünyası son derece zengindir ve hatta eşsizdir. Yani böyle olunca, örneğin doğuda kalkınmada öncelikli yöreler dediğimiz, 33 il üzerinde araştırmamız oldu ve o araştırmamızın modelini İlhan kurdu. Yiğit ile de birlikte çalıştık. Daha başka değerli arkadaşlar da. Ben, yöneticiydim o dairenin içerisinde onlar bize akıllarını cömertçe veren insanlardı. Biz, Türkiye'de, Türkiye'nin bu yörelerindeki yoksulluğu, bu yerlerdeki sosyal değerleri ve sorunları yine İlhan'ın ortaya koyduğu modelle araştırdık. Bu araştırma da, Devlet Planlama Teşkilatı tarihinde hala raflarda duran ilk güzel yerele ilişkin araştırmadır. Yerleşmelerin Kademelenmesi araştırması Türkiye genelinde yaklaşık 35.000 köyde, muhtarlarla yüz yüze görüşme yaptık. Onun organizasyonu çok özeldir. İçişleri Bakanlığı'nun, bütün valilerin, kaymakamların desteğini alarak büyük araştırma ekiplerini mobilize ettik ve aşağı yukarı sahada 130 kadar anketör ile birlikte olduğumuz bir süreç içinden geçtik. Tabii bu tür araştırmaların, belli dönemler içerisinde tekrar aynı yöntemlerle yapılması gerekir. Yani, o yörelerde 70'lerin başında yapmış olduğumuz bu araştırmanın 20 yıl sonra tekrar yapılması, toplumsal devinimi, oradaki hareketlerin nasıl değiştiğini ve geliştiğini görmek ve ona göre de yorumlamak, trendler oluşturabilmek gerekirdi. Bu konularda da dediğim gibi her zaman olduğu gibi, akıl hocamız hep İlhan Tekeli olmuştur, hiç değişmez. Esasında İlhan'la bu tip maceralarımız bir hayli fazladır. Ben kamu hizmetinde görevler yaptım, bir dönem Tekel Genel Müdürlüğü, sonra müsteşar yardımcılığı yaptım, bilim kurulu üyeliği yaptığım TÜBİTAK'ta, bütün buralarda da İlhan yine hep yanımda olduğu için söylüyorum. Benim yapmış olmam önemli değil, İlhan'ın yanımda olmuş olması önemli. Her konuyu müzakere edebiliriz, hiçbir çekincesi olmadan cömertlikle düşüncelerini, duygularını ve bilgilerini bizimle paylaşır. Esasında herkesle paylaşır, yani İlhan'ın o konuda cömertliği yalnız bana değildir. Siyasete ilişkin öngörülerini de çok yüksektir. Dernek olarak biz, sosyal demokrat siyasetin başarısı için çalışan bir derneğiz. Sizin başlangıçta sorduğunuz sorunun şimdi açılımına geliyoruz. Sosyal Demokrasi Derneği'nin amacı sosyal demokrasinin Türkiye koşullarında yaygınlaştırılması ve katılımcı demokrasinin her alanda işlerliğini sağlamaktır. Bu amacımız ve etkinliklerimiz tam olarak İlhan Tekeli'nin birikimlerinin uygulamaya taşınacağı geniş bir alan oluşturuyor. Dolayısıyla derneğimizin bugüne kadar yakaladığı başarı çizgisinin bütün unsurlarıyla, İlhan Tekeli danışmanlığıyla, İlhan Tekeli'nin önermeleri ile ortaya çıktığını söyleyebilirim. İlhan Tekeli, benim arkadaşım olmasının, birçok kimsenin arkadaşı olmasının ötesinde, bu değerleri Türkiye'de en iyi üretebilen, bu

değerlerin sözcülüğünü en iyi yapabilen, müthiş bir beyindir. Şimdi biraz önce size göstermiş oldum, derneğimizin yayını olan 3 yayın, demokrasi adına yayın, İlhan Tekeli'nin çeşitli yerlerde yaptığı konuşmaların bir bütünlük içerisinde birbirine eklemenecek şekilde bir araya getirilmesidir. Ve bu işin başlangıcı da benim bir önerimle ve bir ricamla ortaya çıktı. Yıllar önce İlhan Tekeli bir konferansını verdiği zaman, bu konferansı bana ver, ben yayınlayacağım dedim. Ben dernekteydim o sırada. Tamam dedi. Ondan sonra bu ilişki gelişti, konuşmaları bir kitap haline geldi. 8-10 konuşmasının hepsi birbirine eklemenecek nitelikteydi böylece bir bütün temel kitap ortaya çıktı konuşmalar yapıldı. Kitabın adı, ki iddiamız odur bizim, Katılımcı Demokrasi ve Sivil Toplum Kuruluşları, oldu. Yazarı da İlhan Tekeli. İkinci kitabımızı yine İlhan Tekeli'nin yazdığı bilgilerden ve konuşmalardan oluşturduk. Bunların hepsi bir bütünün parçaları. O çok önemli bir niteliğidir, konuşmalarının. Derinleştirici Demokrasi, üçüncü kitabıdır. İkinci kitabı, Kucaklayıcı Demokrasi. Bu üç kitap bizi birçok demokratik sivil toplum kuruluşundan ayıran, bize değer katan yayınlardır. Ayrıca bizim çok sayıda yayınıımız var. 30'dan fazla yayınıımız var. Her türlü yayına katkıda bulunan çok değerli dostlarımız var. Biz mesela, yoksulluk ve eşitsizlik konularında da güncel temel konularda araştırma yapıyoruz. İlhan bizimle olan birlikteliğinin ötesinde, siyasetçinin de ihtiyaç duyduğu zamanlarda onlara da büyük bir cömertlikle düşüncelerini söyler. Diyelim ki Kılıçdaroğlu'nun ve hatta partili bir yetkilinin ihtiyacı olan bir tartışma ve değerlendirme birlikteliği gerekirse, İlhan davetlidir, ona katılır. Konuşmasını yapar. İlhan, hakikaten çok donanımlı bir insan olduğu için dinlenen bir konuşmacıdır. İtibar edilen konuşmacıdır. İnsanlar İlhan'ın yanında tartışmaya katılır. Katılırken çok dikkatli davranır. Dolayısıyla siyasetçinin istediği bir görüşü paylaştığı zaman onu orada bırakmaz, akşam gelir, o notlar alarak yaptığı konuşmayı 30 sayfalık bir rapora döker. Akşamdan sabaha hiç fark etmez, yazar ve ertesi gün kayıtlara girer. Böyle sistematik düşünüp yazabilen insanın aynı zamanda bizim derneğimiz içinde büyük bir zenginlik olduğunu söylemek isterim. Örneğin İmamoğlu, Büyükşehir Belediyesi'ne aday oldu. Aday olduğunun hemen yakın günlerinde hiç vakit kaybetmeden İlhan Hoca'yı Ankara'dan rica etti. İlhan bindi uçağına gitti, düşüncelerini söyledi ve geldi. Şimdi bunun ne anlama geldiğini çok iyi takdir ederseniz, İlhan'ın bu vasfı hiç değişmez. İlhan çocuklarla, gençlerle de çok iyi arkadaşır. Bizim çocuklarımızın hepsinin İlhan amcasıdır. Bunlar bir insanı insan yapan, bütün öğelerin rafine ifadeleridir. Biliyorsunuz son yıllarda İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Aziz Kocaoğlu'nun başkan olduğu yıllarda, aynı zamanda İzmir Belediye Başkanının itibar ettiği, yanından ayır-

madığı, hocam dediği, söylediklerini büyük ölçüde uygulamaya taşıyan bir sürecin içerisinde bulundu. Dokuz ya da on yılını birlikte geçirdi. İzmir kentinin Aziz Kocaoğlu, zamanındaki başarılarının bir anlamda temelini oluşturdu. İlhan bütün bunları da her zamanki gönül zenginliğiyle dile getirdi, katıldı ve yazdı. Şimdi onu bize de yapıyor. Biz aynı zamanda yerel yönetimlere de hizmet üretiyoruz. Dernek olarak o hizmetin çerçevesini belirlememiz gerektiği zaman ben telefon ediyorum, İlhan'ım geliyorum diyorum. O zamanı belirliyor, gidiyoruz. Ben giderken kendisine aşure mi istersin, sütlaç mı istersin diye soruyorum. İstemez, kilo alıyorum der. Ve böyle güzel konuşmalarla oturup bunu yapıyoruz. Şunu da yapıyorum, zaman zaman mesela ben bir konuda analitik bir konuşma yapacaksam, kendi hazırlığımı yapıyorum ama İlhan'ım geliyorum sana, 15 dakika serbest konuşacaksın diyorum, kayıt cihazımı yanıma alıyorum. Önüne koyarım şu konuda 15 dakika ona göre konuş diyorum. O anda aklına gelen şekilde. Harika görüşleri çıkıyor yani benim böyle birkaç kitap okuyarak çıkaracağım birtakım sonuçları 15 dakika içinde bana bir özet olarak veriyor. Görüşler düşünceler benim konuşmamın esasında çok güzel yerlerine yerleşiyor. İlhan YÖK üyeliği yaptı, Yükseköğretim Kurulu'nda orada da boş durmadı. Onlarca YÖK üyeliği yapan insan vardır, hepsi birbirinden değerlidir ama İlhan bu görevi yaparken aynı zamanda bir üniversite raporu yazdı. O rapor üniversiteler üzerine yapılmış, YÖK bünyesinde yapılmış, bana kalırsa en kapsamlı, en içerikli rapordur. Onun tam değerlendirilmediğini bilmiyorum. Bütün bunlar böyle bir zenginliğin, güzelliğin, ürünü olarak altı çizilecek etkinliklerdir, çabalar, üretimlerdir. Şimdi başka ne diyebilirim size? Yani bugünlere geldik, daha çok şey söyleyebilirim ama bu kadar, bilmiyorum yeter mi?

En değerli çalışması diyebileceğiniz bir çalışması var mı?

En değerli çalışması diye bir ayırım yapmak yanlış olur. Bana kalırsa yaptığı bütün çalışmalar birbirinden değerli. Galiba şöyle bir şeye ihtiyaç var, ben ısrarla dikkat ederseniz benim yaptığım görevlerle, yaptığım işlerle bağlantısını kurmaya çalıştım, onun etkinliklerinin. Bunu bilerek yaptım, çünkü ben İlhan'la birlikte olmanın, onunla düşünce düzeyinde, her zaman tartışma fırsatını yaşamamanın bir anlamda onun altını çizdiği yerleri okumuş olmanın getirdiği birikimle kendimi uygulamada buldum. Ben yöneticilik yaptım, bir ömür boyu planlılık yaptım. Dolayısıyla İlhan'dan aldığım her görüş, tartışmanın sonunda bir uygulama malzemesi haline gelmiştir. Biraz önce değindiğim gibi Türkiye'de yerleşmelerin kademelenmesi çalışması dediğin zaman, o modeli çizdiği zaman ben onu içinde bulunduğum görev

yerini de doğru değerlendirerek yakın arkadaşlarımla, yalnız ben demek yetmez burada biz demek daha doğru olur. Türkiye genelinde bir araştırma kapsamına taşındık. 35.000 küsur köyde muhtarlarla yüz yüze anket yapan, o bilgileri bir şekilde değerlendiren, Türkiye’de ilk defa o yıllarda yine büyük odalar dolusu bilgisayarlarda bu araştırmanın çıktılarını değerlendiren, onu rapora dönüştüren, ışıklı masalarda onların süper pozisyonlarını yapan falan böyle bir süreci işlettik. Bu işlenirken İlhan’ın görüşleri vardır ama uygulamayı da dediğim gibi biz veya grup arkadaşlarla kucaklayıp yaptık. İlhan onların temelini atıyordu. Düşünce temelini, modellerini kuruyordu, yorumunu yapıyordu. Ve dolayısıyla biz de süreçleri işler hale getirirdik. Doğru uygulamaya çalışıyorduk. Bu tabii güzel bir birlikteliktir, asıl söylemek istediğim o. Birçok kimseyle de bunu yapmıştır. O birliktelik konusunda kalem alır, düşünür, üretir, yazar ama bilgileri toplayıp getiren insanla ortaklaşa yayına adını koyar. Burada ben, o yoktur yani sadece İlhan vardır bize göre.

Teşekkür ederiz